

Az erőszak legyőzése Jézus üzenetében

HA MEG AKARJUK ÉRTENI Jézus működésének és üzenetének páratlan voltát, akkor Palesztina akkori *akut forradalmi helyzetének* hátterében kell szemlél-nünk, abba a helyzetbe ágyazva, amelynek hosszú előtörténete volt, és alapjában véve a Nagy Sándor által létrehozott világtörténelmi áttörésig lehet visszavezetni.

Az egyszerű zsidó népesség számára ez szinte ki-zárólag a nyomasztó kizsákmányolás, az elmondha-tatlan háborús borzalmak és a füstbe ment remények történelme volt. Az ókor egyetlen más népe sem vé-dekezett olyan állhatatosan és elkeseredetten a helle-nista kultúra eluralkodása és a római világhatalom elnyomása ellen, mint a zsidó; amint a három elbu-kott felkelés mutatja (Kr. u. 66-74, 115-117 és 132-135), ez a nép csaknem bepusztult ebbe az ellenál-lásba. Heródes és fiainak uralma, valamint a római helytartók – nem utolsósorban Pilátus – korrup-t kormányzása folytán a zsidó Palesztinában annyira ki-éleződött a helyzet, hogy *látszólag már csak három lehetőség létezett*: a fegyveres, forradalmi ellenállás, a többé-kevésbé megalkuvó alkalmazkodás az ural-kodó rendszerhez – miközben a *reservatio mentalis* [belső, ki nem nyilvánított fenntartás] lehetősége nyitva maradt –, és a passzívan tűrő beletörődés. Az utóbbi mindenképpen az egyszerű vidéki rétegek, az „am ha-arec” sorsa volt.

Ebbe a sötét és kétségbeesett kontextusba kell „belerajzolni” Jézus üzenetét és működését, ha ma helyesen akarjuk megérteni. Hiszen ő mégiscsak radikálisan új alternatívát hozott annak érdekében, hogy az imént említett három reménytelen lehetőség közül – az erőszak és az ellenerőszak ördögi köréből, a megalkuvó csatlós magatartásból vagy a nyomasztó beletörődésből – ki lehessen törni; olyan alternatívát, amely máig sem veszítette el jelentőségét.

Persze itt csak nagy vonásokban kísérelhetjük meg bemutatni ezt az alternatívát, arra a problémára összpontosítva, amely a „politikai teológiában” ma különösen vitatott, vagyis az erőszak kérdésére.

Először is észre kell vennünk, hogy Jézus néptanítóként és vándorprédikátorként történt nyilvános fellépését kezdettől fogva mindig *politikailag is lehetett értelmezni és* – ezt hozzá kell tenni! – *félreérteni*. A néptömeg részéről abban az értelemben, hogy talán mégiscsak ő lehet az Isten által rendelt Messiás, aki képes lenne megszabadítani Izraelt az idegen igától, és elhozni az áhított szabadságot, az *uralkodók* – akár Heródes Antipász fejedelem, akár a nép jeruzsálemi vezetői – részéről pedig abban az értelemben, hogy a népre gyakorolt hatását Jézus arra használhatja ki, hogy erőszakosan megváltoztassa a fennálló rendet. Heródes Antipász ez okból végeztette ki már Jézus előfutárát, Keresztelő Jánost is, mivel túl nagy befo-lyással volt a néptömegekre. Ennek a politikai félreér-tésnek a végső következménye volt, hogy a nép veze-tői feljelentették Jézust Pilátusnál, és ő a politikai bűnözők halálát szenvedte el a kereszten.

NEMCSAK JÉZUS HALÁLA mutat hasonlatosságot a zelótákkal, hanem az *üzenete is*, és nem csoda, hogy a Jézus-kutatásban kedvelt tendenciának megfelelően –

vagyis hogy mindig a korszellem uralkodó divatja szerint értelmezzék – ma különösen időszerű politikai-társadalmi forradalmákként értelmezni őt. A zelótákhoz hasonlóan Isten országának közvetlen közelségét hirdette, és megté-résre szólította fel a népet (Mk 1,15; vö. Lk 10,9.11). Per-sze itt alapvető *kettős különbség* mutatkozik a forradalmár „buzgólkodókhoz”, a zelótákhoz képest.

A világban lévő rossz Jézus szemében elsődlegesen nem az egyének túli társadalmi és politikai viszonyok-ban rejlett, mondjuk Rómában mint a „bűnös birodalom-ban”, a papi arisztokráciában vagy a nagybirtokosokban, hanem az egyes ember gonosz szívében (vö. Mk 7,15 skk; Lk 6,43 skk; Lk 11,20). Ezért a közeli Isten-országnak az előkészítése sem indulhat ki bizonyos politikai és gazda-sági struktúrák forradalmi megváltoztatásából, például a Szentföld felszabadításából, a nagybirtokok szétveréséből és rabszolgafelszabadításból, inkább a gonosz szív meg-változtatását követeli meg. *Csak a megváltozott szív képes* új emberi közösség létrehozására és a jó megtevésére. Jézus magatartása és üzenete – mindkettő Isten szereteté-nek közelségét hirdette – rendelkezett ilyen átalakító erő-vel. Éppen ezért – ellentétben a zelótákkal – nem találunk nála látványos politikai-társadalmi programot. Isten orszá-gának eljövételét nem lehet forradalmi akciókkal kikény-szeríteni, az Isten ajándékaént érkezik, ahogyan a magá-tól növekvő példázata mutatja: „magától hoz termést a föld” (Mk 4,28). Isten országának jelei nem a nép forra-dalmi háborújában mutatkoznak meg, hanem Jézus prédi-kációjában és gyógyító-segítő tetteiben: „Ha én Isten ujjá-val üzöm ki a démonokat, akkor már érkezett hozzátok Isten országa” (Lk 11,20).

Ahogyan a zelóták, Jézus is *Isten akaratának radikalizálását*, „a Tóra kiélezését” követelte. A forradal-márok számára az első parancsolatról volt szó, továbbá a képtilalomról – például vonakodtak olyan pénzürmét a kezükbe venni, amely a császár képét viselte – vagy a Szentföldön elfogott pogányok kényszer-körülmételezéséről. A vagyonról való lemondásra és a vértanúságra való kész-ségük is közös Jézuséval. Meglehet, hogy Jézusnak a ke-reszthordozásról szóló mondása egy eredetileg zelóta harci jelszóra megy vissza (Mk 8,34; Lk 14,27). Jézus részéről azonban nem a buzgalom, a heveség volt a Törvény radikalizálásának kiindulópontja, hanem a 3Móz 19,18-ban olvasható szeretetparancs, amelyet ő egyetemesen értelmezett. A zelóták számára alapvető parancs volt az istentelen ellenség megölése az Isten ügyéért való buzgó-ság jegyében, az első „zelóta”, Fineás példájára (4Móz 25), hűen a rabbinikus vezérelvhez: „Mindaz, aki vérét ontja egy istentelennek, olyan, mint aki áldozatot mutat be Istennek.” Jézus viszont az Atya minden ember iránti sze-retetére hivatkozva és az öszövétségi szeretetparancs radi-kális értelmezésével *az erőszakról való lemondást és az ellenség szeretetét* követelte (Mt 5,38-48/Lk 6,27-36; vö. Mk 12,28-34; Mt 7,12; 25,31-46). Ezáltal kérlelhetetlenül szembeszállt kora általános moráljával. A szeretetparancs úgyszólván „Isten országa élettörvényévé” vált számára. Ennek felel meg, hogy határtalan megbocsátást hirdetett, és a gyűlölet minden megnyilvánulásának megtagadását követelte (vö. Mt 5,21-22.23-24; 6,12 skk; 18,21-33; Lk 9,52-56). Kizárólag Isten szeretetének megtapasztalása változtatja meg a kemény emberi szívet, hívja ki az egyént

a maga kötődéseiből, és teszi képessé arra, hogy megtörje a megkeményedett struktúrákat (vö. Lk 6,20 skk; 7,4 skk; 15,1-32; 18,8; 19,5; Mk 2,14; Mt 18,12 skk).

Ebben áll *Jézus üzenetének tulajdonképpeni újdonsága és forradalmisága*, különös tekintettel az imperialista erőszak és a forradalmi ellenerőszak évszázados történelmére, amely a hellenista-római korban meghatározta népének útját. Valószínű, hogy Jézus tudatosan annak a zelóta buzgóságnak az *ellentétéként* fogalmazta meg az ellenszereget és a megbocsátás készségére vonatkozó követelményét, amely népe szellemi vezető rétegében olyannyira eleven volt (vö. Gal 1,14; Fil 3,6; ApCsel 22,3).

EMELLETT JÉZUS kritikusan távolságot tartott kora politikai hatalmaitól és tekintélyeitől (Mt 11,8; Lk 13,32; 22,25). Az ő szemében Isten közelsége megfosztotta ezeket hatalmuktól, bizonyos fokig erkölcsileg közömbösekké váltak (Mk 12,13-17; vö. Mt 17,25-27). Jézus követésében már nem az ő törvényeik vannak érvényben, hanem a szeretet és a szolgálat rendje (Mk 10,42-44; Lk 22,27). Ez szabadságra „hatalmazza föl” az egyént – függetlenül attól, milyen helyzetben van – minden olyan hatalommal szemben, amely el akarja nyomni emberi mivoltát. Ezért ítéli meg olyan súlyosan a „hamis mammon” is (Lk 16,9.11), amely akkoriban – ahogyan ma is a feudális struktúrájú országokban – különösen ridegen állt szemben az egyszerű népesség szegénységével. *Az általa megfogalmazott alternatívával:* „vagy Isten, vagy a Mammon” (Mt 6,24), illetve *a nem-aggodalmaskodás követelményével* (Mt 6,25-30) az emberi egzisztencia gyökereiig hatol. Am e mögött sem valamiféle súlyos „társadalmi program” áll, hanem az Atya jóságába vetett feltétlen bizalom ajánlata. Aki jobban bíz a Mammonban, az bálványimádásba, és ezzel Isten ítélete alá esik. Az, hogy Jézus erősen hangsúlyozta az ember végső felelősségét Teremtője előtt, előfutára, Keresztelő János megtérésre szólító prédikációjával és az ószövetségi próféták igehirdetésével köti össze őt (Lk 3,7-14; 7,24-28).

Kortársai közül senki sem ítélte meg kritikusanban a jóllakott, önelégült nagypolgárságot, amely elsődlegesen a vagyon felhalmozásában keresi élete értelmét. Üzenetének ily módon **társadalompolitikai robbanóereje volt;** olyan vonás ez, amely ismételtén feltört a maga hatástörténete során, egészen Leonard Ragazig és Lev Tolsztojig (Mk 10,17-31; 12,40-44; Lk 6,24-25; 12,13-21; 16,19-31; vö. Mt 25,41 skk; Jak 2,1-7). Másképp aligha lehet megérteni, hogy az egyszerű nép csapatostul áramlott hozzá; de éppen ezzel váltotta ki a nép vezetőinek, Heródes Antipásznak és a jeruzsálemi Főtanácsnak a bizalmatlanságát és félelmét. Ez az az odafordulás az „am ha-arec”-hez, a műveletlen néphez – „amely nem ismeri a Törvényt”, és ezért átkozott (Jn 7,49) – talán szintén közös volt benne a forradalmárokkal, de ő nem hagyta, hogy ezt a vallásilag és társadalmilag deklasszáltak és megvetettek iránti nyitottságot *bármiféle politikai korlátozás* beszűkítse. Amazok közé nemcsak a teljesen „haszontalanok” tartoztak, a szegények legszegényebbjei, a betegek, például a leprások, hanem „a nép áruló” és a „kizsákmányolók”, a mindenki által gyűlölt vámosok is (Mk 2,14 skk; Mt 11,19; 21,31; Lk 18,8 skk; 19,1-10). Éppen nekik ajándékozta szeretetét és közösségét, tekintet nélkül az általános botránkozásra, amelyet az effajta – egyúttal politikai – provokációnak szükségképpen ki kellett váltania.

Ma azt mondanánk: az „osztályellenséggel” paktált. Nem volt kevésbé botránkos, hogy képes volt „a nép ellenségét”, a samaritanust példaképpül állítani, szemben a zsidó születési nemességgel, a papokkal és a levitákkal (Lk 10,30-36).

ÍGY HÁT JÉZUS IGEHIRDETÉSÉT egyetlen akkori vallási vagy politikai *sémába sem lehetett besorolni*, kritikus magatartása alapján érintett minden kortárs zsidó „pártot” Palesztinában. A *szadduceus* papi nemességgel szembeni frontállását mutatja például „a templom megtisztításának” jelképes prófétai cselekménye, amelyet semmiképpen sem szabad a Templom elleni fegyveres támadással átértelmezni, mert példázatszerű tüntetés volt az ellen, hogy a vezető papi családok a maguk meggazdagodása érdekében visszaéltek a szentéllyel (Mk 11,15-16; Jn 2,14-16). Ők kevéssel később azzal válaszoltak, hogy a zsidó rendőri szervek által letartóztatták Jézust a Getszemánikertben, és állítólagos politikai bűnözőként kiszolgáltatták a rómaiaknak. Az adópénzről szóló evangéliumi szakasz (Mk 12,13-17) azt demonstrálja, hogyan szövetkeztek a szélsőjobbos heródiánusok a balszárny *farizeusaival*, mivel mindketten rendkívül kényelmetlennek tartották őt (vö. Mk 3,6). De Jézus a forradalmár *zelóták* számára sem tűnt kevésbé veszélyesnek, mint az uralkodó réteg számára. Egyrészt azért, mert Jézusnak nagy befolyása volt Galilea egyszerű vidéki népességére, azaz a zelóták toborzóbázisára; másrészt azért, mert az ellenszeregetre és az erőszakra lemondásra vonatkozó követelménye szélsőségesen ellentmondott a forradalmár zelóták eszményeinek, következképpen közvetlen fenyegetésnek kellett érezniük Jézus üzenetét, személye pedig egyúttal „versenyártnak” és „árulónak” tűnt számukra. Mindez azt jelenti, hogy mind korának szélsőjobbjá, mind annak bal szárnya elvetette Jézust mint elviselhetetlen provokátort, és bizonyára mindkét oldal üdvözölte a halálát.

Azáltal, hogy Jézus radikálisan szakított a zsidó messiásvárás *hagyományos* vonásaival, korlátlan, a társadalmi kiváltságok, a nemzet és a faj minden gátját leromboló *egyetemességet* adott üzenetének, még akkor is, ha működése gyakorlatilag a palesztinai zsidóságra korlátozódott. A hagyományos zsidó álláspontból nézve úgyszólván „antimessiásnak” tűnhetett, és a zsidó hagyomány részben így is ábrázolta őt (Toledot Jesu).

AZ, HOGY JÉZUS MEGKÉRDŐJELEZTE a mózesi Törvényt, mindmáig kihívás számunkra, mert ez azt is jelenti, hogy *megszüntette a minden áron való önigazolás és önérvényesítés szemléletét*, az agresszív megtorlás, az erőszakkal történő önigazolás és a könyörtelen siker dicsőítésének törvényeskedő kényszerét. Az életküzdelem és az erőszakalkalmazás ezen sokrétű öntörvényűségével Jézus *a szabadság hirdetőjeként* áll szemben: a szeretet és a jóság szabadságát hirdeti, amelyet az Atya szeretete, a feltétlen nyitottság és a bizalom hordoz – akkor is, ha gyűlölet és bizalmatlanság tör ellene –, és amely végül szabadság a szenvedésre és az áldozathozatalra is azon az úton, amelyet ő maga következetesen végigjárt.

A 2000 évvel ezelőtti Palesztinában uralkodó igazságtalanság és szenvedés bizonyára nem volt kisebb, mint a mai világban uralkodó szenvedés. *Korunk forradalmi receptjei* az igazságtalanság és a szenvedés leküzdésére szintén nem különböznek nagyon azoktól, amelyeket akkoriban adtak. Az a vélemény, hogy a mindenkori jelenbeli helyzet elviselhetlenné vált, és ezért igazolja, sőt szükségesszerűvé teszi a forradalmi erőszakot, annak idején éppoly elterjedt volt, mint manapság – és nem a legrosszabbak terjesztették ezt a véleményt. Persze ők nem látták és nem látják, hogy ezzel *ördögi körbe lépnek be*, amelyből aligha tudnak többé szabadulni, és amely – ahogyan a Jézus ko-

rabeli Palesztina forradalmainak és az utóbbi 200 év európai forradalmainak története mutatja – vagy megrontja őket az újonnan kivívott hatalommal való visszaélés révén, vagy – ha meg akarják őrizni „emberiségességüket” – ellenzékbe kényszeríti, és aztán mint állítólagos „ellenforradalmárokat” likvidálja őket.

Jézus egy kívülről nézve reménytelen helyzetben arra tanította követőit, hogy törjenek ki ebből az örögi körből, és a korai egyház Konstantin idejéig tántoríthatatlanul ragaszkodott az erőszakalkalmazás megtagadásához. *Az evangélium időtálló erejét* mutatja, hogy ez a szabadságra hívás – ami az erőszak

öntörvényiségétől való szabadságot is jelenti – mindmáig nem múlt el, sőt ismét határozottabban hallatszik. Ha Jézus üzenetét korának elképzelhetetlen kegyetlenségei és igazságtalanságai összefüggésében szemléljük, az segíthet nekünk abban, hogy ma jobban megértsük az evangéliumot, azaz Jézus felhívását a szabadságra, és aszerint is cselekedjünk.

Martin Hengel

Forrás: M. H., *Gewalt und Gewaltlosigkeit*, Calwer Verlag, Stuttgart 1971, 38-46.

Az erőszakmentes fellépés ismérvei

Az erőszakmentes akciók, ahogyan azokat megfigyelhettük a 20. sz. második felében – Gandhitól és Martin Luther Kingtől Helder Camarán és a latin-amerikai parasztok és munkások küzdelmein át egészen a cseh nép 1968-as, ill. a lengyel munkások 1980-as erőszakmentes ellenállásáig –, a legkülönbözőbb formákban és legeltérőbb tervezett stratégiákkal vetették be az erőszakmentesség erejét, hogy legyőzzék a konkrét társadalmi helyzetben megmutatózó igazságtalanságokat. Az erőszakmentes cselekvés mellett döntés csaknem minden esetben annak az etikai alapmagatartásnak a következménye volt, amely magában foglalja *az emberi személy abszolút tiszteletét*, vagyis annak az alapállásnak, hogy a kitűzött cél és az alkalmazott harci eszközök elválaszthatatlanul összetartoznak. Ha az elkötelezettség nélküli erőszakmentes filozófiát vissza kell utasítani mint olyan passzivitást, amely bűnrészes a jogtalanságokban, akkor ugyanúgy tisztázni kell, hogy az etikai bázis nélküli erőszakmentes módszerek igen gyorsan pusztán a nyomásgyakorlás eszközzé válhatnak, és ekkor csak az erőszak új, kifinomult formáját jelentik, és a nagyobb igazságosság szempontjából sem a fellépő csoporton, sem annak ellenfelén nem változtatnak. Ily módon nem lehet elérni az erőszakmentes cselekvés célját, nevezetesen hogy a konfliktus által hátrányosan érintetteket, illetve annak felelőseit *egyaránt* felszabadítsa, és valóban megszüntesse az igazságtalanságot.

Az igazságosság és a kiengesztelődés érvényesítéséért folytatott erőszakmentes küzdelem – amelyet sok területen kell folytatni, például politikai, katonai, gazdasági, szociá-

lis és vallási vonatkozásban, de a nevelésben, a házasságban és az egyének személyes életében is – csak igen *korlátozott tapasztalatokra* tekinthet vissza. A felszabadításért és a jogtalanságok leküzdéséért vívott, etikailag, tudományosan és stratégiaileg megalapozott küzdelemként csak a 20. században jelent meg.

Ezért nem kínálhatunk kész módszertani vagy stratégiai modelleket, hanem esetenként kell fölfedezni és kibontani a konkrét cselekvési lehetőségeket, noha nyilvánvalóan sokat tanulhatunk az előttünk járóktól, például nagyon lényeges dolgokat Gandhi indiai küzdelmeiből: radikális igazságkeresését és igazságkövetelését, önmagával és munkatársaival szemben támasztott kemény követelményeit, hogy olyan emberek legyenek, akik az igazságból táplálkozva élnek, objektív helyzetelemzését és a nép legszegényebbeivel való összetartozását, képességét arra, hogy távoli célját lépésenként, a tárgyalásokon realista kompromisszumokat kötve érje el, az igazság erejébe vetett rendíthetetlen bizalmát, amelyet böjtöléssel és imádsággal erősített és szilárdított meg ismételt önmagában és munkatársaiban is. Ez azonban nem változtat azon, hogy minden esetben *az érintetteknek* maguknak kell fölfedezniük és kialakítaniuk az erőszakmentes cselekvés megfelelő formáit.

A célkitűzésnek helyénvalónak kell lennie, azaz olyan helyzetnek kell fennállnia, amelyben objektíven bizonyítható módon megsértik az alapvető emberi jogokat, veszélybe sodorják, elnyomják vagy tönkreteszik az emberi életet, elveszik annak kibontakozási lehetőségét, egyenlőtlenséget és hátrányos megkülönböztetést teremtenek és így tovább, és

mindezt az élet legkülönbözőbb területein: személyes síkon, a házasságban, a nevelés folyamatában, a munkahelyen, az egyházban és a társadalmi intézményekben, a terelés céljait illetően (fegyverkezés és luxusjavak), a javak nemzeti és nemzetközi elosztására vonatkozóan, a munka világában, szociális területen (betegek, sérültek, peremcsoportok, kisebbségek), a nemzeti és nemzetközi politikában – hogy csak néhány jellegzetes szempontot hozzunk szóba.

A modern ipari társadalmak bonyolult képződményében, a nemzetközi összefonódások világában nem egyszerű dolog világosan meghatározni az igazságtalan helyzeteket, ezért *a helyzetelemzésnek* különösen *gondosnak és átfogónak* kell lennie, és mindig az ellenfél álláspontját is bevonva kell elvégezni.

Nem lehet erőszakmentes akcióknak nevezni – még akkor sem, ha nem történik erőalkalmazás! – egy személy (ld. „önmegvalósítás” az embertársakra való tekintet nélkül), egy csoport (pl. szélsőséges bérkövetelések az ipari államokban) vagy egy nemzet, ill. államcsoport (pl. kompromisszumok nélküli ragaszkodás az ún. történelmileg megalapozott lakhatási joghoz, ld. izraeli-arab konfliktus) önközpontú kezdeményezéseit, ha az illetők *a nagyobb emberi közösségre* való tekintet nélkül törekszenek érvényesíteni különben jól megindokolható saját jogaikat.

Az erőszakmentes cselekvés megkívánja, hogy *a cél és az eszköz* összhangban legyen. A személy tiszteletben tartásával, *mindenki* (az emberi közösség) *javára* kell az igazságosság megvalósítására törekedni.